

Савремени центри моћи и утицаја – нова конstelација снага у свету

УДК: 327 : 355.02 : 330.34

Др Тодор Мирковић, пуковник у пензији

Последње деценије 20. века карактерисале су веома велике, често неочекиване, промене у међународној политици, геополитици, геостратегији и економији. Та значајна карактеристика међународних односа пренета је и у 21. век.

После распада биполарног светског поретка, Сједињене Америчке Државе су се афирмисале као неприкосновена светска сила у свим елементима моћи. У последње време, међутим, јавља се тенденција настајања нових центара моћи (Европска унија, Кина и Руска Федерација). При томе је посебно значајан чинилац радни потенцијал Кине и Индије, спојен са новим средствима за рад, заснованим на новим технологијама.

Крајем седамдесетих година 20. века отпочет је процес премештања економске моћи на Исток. Пример Јапана и „малих азијских тигрова“ почели су да следе „велики азијски цинови“ – Кина и Индија, којима се придружују Индонезија и Вијетнам. Сада тржишта многих земаља, нарочито индустријски развијених, све више преплављује роба произведена на Истоку, тако да се неке индустријске гране развијених земаља већ суочавају с проблемом конкуренције. Такође, изражен је прилив радне снаге са Истока и Југа, па ће се главне битке, вероватно, водити у економској и социјалној, а не у војној сфери.

У процесу стварања конstelације снага, Сједињене Америчке Државе ће вероватно дуже време задржати војни примат, док ће се економска моћ постепено преносити на Исток. На основу искустава из прошлости, упоредо с преносом економске моћи преносе се политичка и војна моћ. Међутим, где ће се и како формирати и задржати нови центри светске моћи зависиће умногоме од унутрашње стабилности постојећих и потенцијалних центара моћи.

Кључне речи: центри моћи, конstelација снага, економски развој, демографска кретања.

Политика и стратегија једне земље граде се и реализују на основу њене целокупне националне моћи, коју чине бројни материјални и нематеријални чиниоци. Од тих чинилаца најважнији су: географски простор са природним ресурсима, становништво и његова радна и креативна способност, економска моћ, изражена у бруто друштвеном производу (БДП), оружане снаге и њихова борбена способност (техничка опремљеност, стручна спремност, морална мотивисаност), друштвено-политичко уређење (ефикасност деловања власти и управе), и друго. На тим основама велике силе формулишу, усвајају и спроводе своје политике и стратегије и остварују, или покушавају да остваре, присуство и утицај у свету.

У време „хладног рата“ и биполарног светског поретка постојале су две суперсиле са истим тежњама и амбицијама а неједнаким чиниоцима националне моћи за остварење жељених циљева – светске доминације. У глобалистичким тежњама тежиште САД било је на економској, а СССР-а на војној моћи. При томе, обе суперсиле су рачунале на „предности“ својих политика и идеологија, као и на савезничку подршку.

Значајан утицај који је СССР имао у свету после Другог светског рата постепено је опадао, упоредо с релативним опадањем његове економске моћи, ширењем сазнања о карактеру његове политике и променама у свету, укључујући привођење крају процеса деколонизације, коју је подржавао. Све време трајања „хладног рата“ веома су поштовали СССР његови главни ривали и њихови савезници управо због снажне војне силе и њене нуклеарне компоненте. Међутим, огроман терет наоружавања и бирократско-централистички систем руковођења у привреди и друштву водили су ка економском колапсу и поразу у вишедеценијском „хладном рату“.

После „хладног рата“ на светској геополитичкој и геостратегијској сцени остала је само једна суперсила у свим димензијама или према свим чиниоцима моћи, осим географског простора и броја становника. Те предности су задржале Руска Федерација, Канада (величина територије), Кина и Индија (број становника). Опијена успесима у „хладном рату“, руководства Сједињених Америчких Држава своје чиниоце моћи умногоме стављају у функцију освајања нових позиција у свету, у чему су постигла значајне резултате. При томе, сем на економску и политичку моћ, значајно се ослањају и на оружане снаге, које сада немају ни приближно адекватног противника. Сједињене Државе су успеле да се наметну као водећа светска сила која усмерава токове развоја и на екрану светских збивања пројектује униполарну слику света.

Међутим, оно што је посебно карактеристично за протекли век, а наставља се и у новом веку, јесу веома брзе, често и неочекиване промене, тако да се може рећи да се у савременом свету „све мења, само промене остају исте“. Наиме, униполарност која је изражена по-

еле „хладног рата“ постепено се трансформише у мултиполарност савременог света. Контуре те нове мултиполарности јављају се кроз настајање нових центара моћи и утицаја.

Средином седамдесетих година 20. века отпочет је процес постепеног преношења дела центара економске моћи на Исток. Пример за то су Јапан, чији бруто национални производ (БНД) или бруто друштвени производ (БДП) достиже више од трећине БДП Сједињених Држава, и мали „азијски тигрови“, чији је БДП у последњих 35 година, мерен садашњим ценама, просечно повећан десет пута. Са приличним закашњењем, њихове примере почеле су да следе и неке друге азијске земље – Кина, Индија, Индонезија и Вијетнам, које дуже време остварују натпросечне стопе економског раста и значајан напредак у техничко-технолошком развоју.

Економски чинилац моћи и утицаја

У теорији међународних односа, готово кроз векове, па и миленијуме, значајне су биле економске теорије које су објашњавале изворе и начине стварања дохотка и његову расподелу (потрошњу), борбу за природне ресурсе, укључујући „борбу за хлеб и простор“ (Аристотел), и друго. Економске теорије су, такође, пратиле и објашњавале промене у производњи, у обликовању и коришћењу средстава за рад, али су те промене биле ретке и дуго времена веома споре. Од коришћења људске и животињске снаге, као главних извора енергије, до изума и коришћења моторне снаге, на пример, било је потребно десет миленијума. Због тога економија и њен утицај на међународне односе нису привлачили већу пажњу посматрача и научних радника.

Нешто је другачије било после настанка индустријске револуције и у тзв. индустријском добу. Коришћење нових, на основу моторне снаге развијених средстава за рад значајно је допринело да се убрза развој и повећа разлика између развијених и неразвијених земаља и делова света. То је изазвало и повећало интересовање научника за узроке и последице привредног развоја и његов утицај на међународне односе. Водећу улогу у томе имали су енглески економисти, творци класичне политичке економије.

У последњој четвртини 20. века дошло је до постепене допуне и замене средстава за рад индустријског доба средствима за рад новог, информатичког доба, развијеним на основу нових, информатичких технологија. Коришћењем тих средстава значајно је повећана продуктивност рада, а измењена је и проширена структура робе широке потрошње. Прелазак из доминантно аграрног у доминантно индустријско доба карактерисао је убрзан развој само једног дела света, тј. земаља које су овладавале производњом нових средстава за рад и њиховим коришћењем. Остале земље су и даље остале у тзв. аграрном добу; нова средства за рад и њихова примена у пољопривреди и

индустрији веома тешко и споро су се пробијали у неразвијене земље и подручја света.¹ Најновији процес измене карактера средстава за рад уопште и, посебно, средстава за производњу, као и измене структуре и карактера робе широке потрошње које су резултат и последица овладавања новим технологијама, одвијали су се, такође, прво у индустријски високо развијеним земљама у којима су нове, информатичке технологије и зачете. Међутим, релативно брзо су се ширили и према другим, мање развијеним и неразвијеним земљама и регионима света. Наиме, нове технологије, заједно са савременом организацијом рада и савременим руковођењем процесима производње, релативно брзо су се прошириле на подручја Далеког истока и Југоисточне Азије. У прихватању тих иновација предњачио је Јапан, а следили су га тзв. мали азијски тигрови (Хонг Конг, Јужна Кореја, Сингапур и Тајван), који су крајем 20. века почели да преплављују тржишта многих земаља својим производима, можда не најбољег квалитета, али поуздано најнижих цена. „Мали азијски тигрови“, у ствари, следили су пут Јапана – овладавали су тржиштима робама ниских цена и сумњивог квалитета да би се на њима задржали с робама високог квалитета и конкурентним ценама.

Коришћење нових технологија, уз примену савремене организације рада и модерног руковођења у производњи, шири се у последње време из развијених земаља, укључујући Јапан и „мале азијске тигрове“, у „велике азијске цинове“ – Кину, Индију, Индонезију и Вијетнам. Од недавно, тржишта многих земаља постају засићена робама широке потрошње са ознаком „*Made in China*“ („произведено у Кини“). Реч је о роби средњег квалитета и приступачних цена, привлачној готово за све категорије становништва. Реално је очекивање да у наредном периоду таква роба, вероватно бољег квалитета али и даље ниских цена, пристиже у већим количинама и из других земаља – Индије и Вијетнама, са могућим последицама по производњу наменски сличних роба у развијеним земљама. То истовремено може да означи постепени прелаз дела економске моћи од развијеног Запада ка „неразвијеном“ Истоку.

Демографски и привредни развој

Дуго је у народу, укључујући и научне кругове, владало схватање да су земље и народи у пренасељеним подручјима и без значајних природних богатстава скоро осуђени на вечно сиромаштво. Такво схватање оповргнуто је прво у случају Јапана, а затим и „малих азијских тигрова“. Јапан, прилично густо насељен (просечно 344 становника на квадратни километар територије) на каменитом острвском

¹ О друштвеном развоју и развоју средстава за рад видети: Alvin and Heidi Toffler, *Three waves*, Boston, 1976.

подручју, постигао је у последњој четвртини 20. века готово незапамћене резултате у привредном развоју (доходак по становнику повећан је у Јапану са 750 долара у 1978. на 31.360 долара у 2002. години, односно око 40 пута за непуних 25 година).² Исто се, у основи, може рећи и за „мале азијске тигрове“. Јужна Кореја, са више од 400 (406), или Тајван, са чак 640 становника на једном квадратном километру, без значајнијих природних ресурса, остварују такође изванредне резултате у привредном развоју (Хонг Конг и Сингапур, такође „азијски мали тигрови“ свој изузетно убрзан развој заснивају више на трговини, него на производњи).

Изузетан успех наведених земаља у привредном развоју резултат је доброг споја веома раденог и скромног становништва и савремених технологија. Особине кинеског човека битније се не разликују од особина Јапанца или Јужнокорејанца. Инвентивност и радиност кинеског човека потврђене су, поред осталог, на Тајвану и у Хонг Конгу, као и у Сингапуру, где је већина становништва кинеског порекла. У већини других југоисточних азијских држава лукративни посао и капитал држе првенствено Кинези. Разлог закашњености Кине у коришћењу тих и других особина својих људи у привредно-развојне сврхе, је, у основи, у томе што кинеском човеку није пружена прилика да испољи своје радне склоности. Традиција и Мао Цедунгов систем везали су руке кинеском човеку и крајње ограничили његову инвентивност. Тако је Кина дуго времена посматрана више са становишта (не)могућности да прехрани милијарде својих становника него са становишта његовог инвентивног и производног потенцијала. У вези с тим постоји интересантна анегдота. Наиме, средином седамдесетих година 20. века Кину је посетио један амерички високи државник и у разговору са својим домаћином изразио „забринутост“ да ли ће Кина моћи да исхрани милијарду и двеста педесет милиона уста. Домаћин је на то узвратио: „Да, господине, ми имамо милијарду и двеста педесет милиона уста, али имамо и две милијарде и пет стотина милиона руку“. Анегдота је препричавана у различитим круговима и у штампи Сједињених Држава, али јој није придавана већа пажња јер те руке нису биле довољно слободне за стварање дохотка. Оне су управо тада биле у почетном процесу „ослобађања“. У међувремену, део тих руку је спојен с новим технологијама и укључен у савремени процес производње и стварања дохотка. Недавно је озваничено да Кина већ има милијарду и три стотине милиона становника. Од тог огромног броја, просечно половину (око 650 милиона) чине радно способни људи. Рачуна се да их је у савремени процес производње укључено само 10–15 одсто, тј. знатно мање од 100 милиона људи. На укључивање у тај процес чека их још шест или седам пута толико.

² Према публикацији „The Military Balance“, 1979–1980, и истој публикацији за 2003–2004. годину.

Не много мањи људски потенцијал поседује и Индија. Она је већ прекорачила границу од милијарде становника и наставља да се демографски убрзано развија (Индија није покушала да својим грађанима наметне извесна ограничења у рађању, како је то учинила Кина). Значајан људски потенцијал поседују и Индонезија (220 милиона становника) и Вијетнам (око 80 милиона људи). Наведене земље, уз Јапан, Малезију, Филипине и Тајланд (без Бангладеша, Северне Кореје и Шри Ланке), имају половину укупног становништва света, што се сасвим озбиљно мора узети у обзир када је реч о производњи у савременим техничко-технолошким условима.

За производњу помоћу савремених средстава за рад човек, сем радиности, мора да поседује и знање. Земље Далеког истока и источне и југоисточне Азије показале су да имају довољно знања и умећа да креативно употребе техничко-технолошке иновације и да имају изузетно велики људски радни потенцијал. Према томе, реално је очекивање да се систематски повећава коришћење тих предности, а тиме и производња роба широке потрошње и њен пласман на тржишта развијених земаља. У таквим условима посебно ће бити значајна могућност тржишта развијених земаља да прихвате те производе без већих последица по властиту производњу и поједине индустријске гране. (У европским земљама, на пример, у налету роба с Истока, поједине индустријске гране, као на пример текстилна и производња обуће, доведене су у тежак положај, па ће вероватно морати да прибегну некој врсти конверзије или реконструкције, а Кина и Индија овладавају технологијом и убрзано повећавају производњу робе за домаћинство, путничких возила и другог, са чиме ће се такође релативно брзо појавити у великим количинама на светском тржишту). С обзиром на те и друге околности, у наредном периоду главне „битке“ ће се вероватно водити на економском, уместо на војном пољу.

Војна (не)равнотежа и центри моћи

Са завршетком „хладног рата“ окончана је светска биполарна подела света, коју је карактерисала војна равнотежа у односима између Истока и Запада, пре свега између војних суперсила – Сједињених Држава и СССР-а, и њихових савезника. Таква равнотежа војних снага трајала је до распада Варшавског уговора и дезинтеграције Совјетског Савеза. Руска Федерација, као наследница Совјетског Савеза, задржала је глобалну равнотежу са Сједињеним Државама само у једној категорији војне моћи – у нуклеарним снагама. У свим другим категоријама војне силе, и према свим другим државама, САД обезбедиле су апсолутну надмоћност. Оне ће, према готово свим показатељима, ту надмоћност задржати до краја прве четвртине 21. века, а можда и дуже. Војна надмоћност САД огледа се, поред осталог, у: 1) висини и структури војне потрошње; 2) јачини и стратегијском распореду оружаних снага, и 3) у техничкој опремљености оружаних снага.

После дугогодишњег застоја у повећању, па чак и смањењу, војних издатака, Сједињене Америчке Државе су почеле од 2000. године систематски да повећавају свој војни буџет. У прошлој фискалној години (трајала до 30. октобра 2004), Сједињене Државе су из редовног војног буџета за своје оружане снаге утрошиле 401 милијарду долара, према 280 милијарди долара у фискалној 2000. години. Званични војни буџет САД сада чини 46 одсто званичних војних буџета свих земаља света који су у прошлој години износили око 870 милијарди долара. Сједињене Државе, међутим, имају велике војне издатке и изван редовног војног буџета. Из посебних фондова, на пример, финансирају се трошкови ангажовања снага САД у војним операцијама изван властите територије. Амерички конгрес је у априлу 2003. одобрио посебна средства, у износу од 79 милијарди долара, за покриће трошкова који настају у вези с ангажовањем ОС САД у Авганистану и Ираку. Приближно толики износ и за исту сврху одобрен је и 2004. године, а недавно је председник Буш затражио још 80 милијарди долара за извођење операција и других активности у Авганистану и Ираку. То значи да ће у року од три године утрошити око 280 милијарди долара за војне сврхе изван редовног војног буџета.³ У тим активностима ОС САД стичу одређена борбена искуства и занављају застарелу опрему, што им даје извесне дугорочне предности. Од 1985. године из редовног војног буџета не исплаћују се војне пензије, а изван војног буџета за 2004. фискалну годину за администрацију ратних ветерана био је предвиђен износ од 61 милијарде долара. Изван војног буџета финансирају се и активности Националне свемирске агенције (НАСА), која већим делом ради за потребе Пентагона и Врховне националне команде. Према томе, Сједињене Америчке Државе, директно или индиректно, за војне потребе троше око 600 милијарди долара годишње. Средњорочним планом развоја и финансирања ОС предвиђено је да се редовни војни буџет САД до 2008. фискалне године повећа на 480 милијарди долара, што указује на одређење садашње америчке администрације за даље јачање и техничко модернизовање својих оружаних снага.

Када је реч о садашњој и будућој (не)равнотежи војних снага, посебно су значајни неки елементи (ставке) из расподеле војног буџета Сједињених Држава. У фискалној 2004. години, наиме, Сједињене Државе су за војни научноистраживачки и развојни рад утрошиле 61 милијарду долара, а за набавке нових средстава НВО – 73 милијарде. Ти износи, према плановима Пентагона, до 2008. године треба да буду повећани на 80, односно 100 милијарди долара респективно. Тако ви-

³ О висини и структури војног буџета и других издатака за војне потребе видети у: „The Military Balance“ 2003–2004, Oxford University Press, October 2003, i The 2003–2004 World Defence Almanac, Moench Publishing Group, Bonn, Januar 2004.

соким улагањем у војни научноистраживачки рад и набавке нових средстава ратне технике Пентагон потврђује своју решеност да задржи изразиту војну техничко-технолошку супериорност у односу на сваку земљу или групу земаља у дугом временском периоду.

Доминантна војна надмоћност САД у односу на друге земље потврђује се и јачином (бројност) оружаних снага, чију структуру чине: активна или регуларна војска (1.450.000), организована, обучена и технички опремљена резерва (резерва и национална гарда од око 1.100.000) и цивили који су стално запослени у оружаним снагама (950.000 људи). Дакле, „тоталне снаге“ чини око 3.500.000 људи. Осим тога, треба узети у обзир да резервне јединице, нарочито оне из националне гарде, имају висок степен борбене оспособљености и да се, уз релативно краткотрајне припреме, могу употребити за извођење борбених дејстава (јединице националне гарде КоВ и РВ, на пример, учествују у операцији „Ирачка слобода“ упоредо с јединицама активног дела ОС САД). Исто тако, цивили који су стално запослени у оружаним снагама обављају разноврсне дужности, од помоћних радника и службеника до министра одбране и његових заменика и помоћника. Они, заједно са командама и јединицама у којима су на служби, учествују у операцијама које снаге САД изводе у било којем делу света.

На страним територијама и удаљеним морима (Средоземно море и западни Пацифик) Сједињене Америчке Државе непрекидно одржавају око 250.000 војника. У време „хладног рада“ тај број је био два пута већи, а у Ираку и Авганистану се сада „привремено“ налази око 150.000 америчких војника. Снаге које стално базирају на страним територијама распоређене су тако да се релативно брзо могу употребити у било којем делу света. Осим тога, одређени војни контингенти у САД припремају се за брзо пребацивање у кризна подручја ради евентуалног ангажовања у борби уколико се, према проценама Пентагона и Врховне војне команде, за то укаже потреба.

Сједињене Америчке Државе имају веома развијену војну индустријску базу и на савременим основама организован војни научноистраживачки рад. Такође, највећи су произвођач и извозник средстава наоружања и војне опреме (НВО), имају све предуслове да трајније задрже војнотехнолошку предност и да релативно брзо пређу на масовну производњу средстава наоружања и војне опреме. Сједињене Државе задржавају водећу улогу и у једином великом војно-политичком савезу – НАТО-у, што такође потврђује примат у војној моћи.

После Сједињених Америчких Држава, највећи званични војни буџет има Јапан (43 милијарде долара), а затим неке европске земље НАТО-а: Француска (38 милијарди долара), Велика Британија (37 милијарди долара), Немачка (25 милијарди долара) итд. Званични војни буџет Кине износи 22.400 милиона долара, Индије – 15.254 милиона и Руске Федерације – 10.200 милиона долара. Експерти неких западних земаља процењују да су војни издаци Русије и Кине знатно већи од званично објављених и да износе по 50 милијарди долара годишње.

Руска Федерација улаже значајне напоре да одржи глобалну равнотежу са Сједињеним Државама у ракетно-нуклеарној моћи и настоји да продоре у неким доменима војног техничко-технолошког развоја. Остварује запажене резултате у развоју и производњи система за противваздушну и противракетну одбрану, али је усвојила, у основи, одбрамбену доктрину и не тежи лидерству у војној сфери. За то, у ствари, нема економских могућности. Поучена прошлошћу (политиком и стратегијом Совјетског Савеза, који је своју империју градио претежно на основама војне моћи, да би, у крајњем, потклекнуо под бременом наоружања), Руска Федерација се определила на релативно мала издвајања из БНП за војне потребе – око три одсто бруто друштвеног производа (Совјетски Савез је улагао много више – према проценама бројних војних економиста и аналитичара више од десет одсто БДП). Руска Федерација је свела своју армију на око 950.000 људи и напоре усмерава ка унапређењу војног стандарда и обнови војног индустријског комплекса, укључујући војни научноистраживачки рад. Улагања у оружане снаге, њихову организацију и опрему усклађује са прокламованом војном доктрином, која, у суштини, има одбрамбени карактер, с нагласком на чинилац одвраћања и могућност nanoшења узвратних удара, уколико не би било успешно одвраћање.

Кина посвећује велику пажњу изградњи своје армије. Међу неколико основних концепата или програма развоја налази се и концепт модернизације Националне народне армије. Због тога Кина сваке године повећава свој војни буџет стопом од десет до дванаест одсто, а предузела је и опсежну реформу војске. Армију од око 4.500.000 људи, колико је имала пре неколико година, свела је скоро на половину (око 2.500.000), настојећи да је учини што оперативнијом. Осим тога, наставља развој ракетно-нуклеарних средстава стратегијске намене, укључујући изградњу подморница на нуклеарни погон с балистичким ракетама великог домета. Међутим, будући да и даље има релативно скромне економске могућности, као и Руска Федерација, тешко да у скоријој будућности може остварити војне резултате приближно једнаке резултатима које остварују Сједињене Државе. На садашњем степену развоја једино може успешно да користи достигнућа других и да прави појединачне продоре у поједине, релативно ограничене области војнотехнолошког развоја.

На основу наведеног, може се претпоставити да, с обзиром на прокламовану политику и стратегију САД, њихов геостратегијски положај, економске могућности и техничко-технолошка достигнућа уопште, посебно војна, ниједна друга земља или група земаља у наредних 15–20 година неће имати војну силу адекватну војној сили Сједињених Држава. Чак и ако би нека земља успела да изгради армију

која би по саставу и материјалној опремљености била једнака или јача од војне силе САД, не би, у међународним размерама, имала војну моћ и стратегијску предност какве имају Сједињене Државе. Са две стране заштићене водама највећих океана а са две немоћним суседима, САД не морају много да брину о својој одбрани; оне су у положају да развијају и користе своју оружану силу првенствено као подршку својој спољној политици.

Многи показатељи указују на то да у 21. веку војска неће имати улогу какву је имала у 20. веку. Биполарни светски поредак је разбијен, и тиме је отклоњена опасност од оружаног сукоба светских размера и високог интензитета, уз могућу употребу нуклеарних оружја стратегијске и оперативне тактичке намене. Таква оружја, истина, још постоје, и вероватно ће их поседовати све више земаља. Отуда ће постојати и потенцијална опасност да буду употребљена у ратне сврхе. Међутим, реално је очекивање да ће више бити средства за одвраћање, него средства за вођење рата.

Неки амерички геополитичари, стратежи и футуристи (Тофлерови, Хантингтон, Бжежински итд.)⁴ предвиђају и неке друге врсте сукоба – сукобе цивилизација или развијених и неразвијених земаља и делова света. Појава организованог међународног тероризма и прокламована антитерористичка стратегија САД могу да буду нека врста увода у такве сукобе. Међутим, ти сукоби би били сасвим другачији од Првог и Другог светског, или од предвиђаног „трећег“ светског рата, за чије вођење су биле потребне масовне армије и још масовнија средства ратне технике. У савременим условима, и у наредном периоду, то могу да буду првенствено тзв. асиметрични ратови, унутрашњи сукоби и спољне војне интервенције са много људских страдања и материјалних разарања.⁵ Ситуација и карактер претњи по светски мир могу се изменити једино ако нека земља, или коалиција земаља, достигне војну моћ и ударну/узвратну способност једнаку или приближно једнаку војној моћи и способности Сједињених Држава.

Померање светских центара моћи

У прошлости су се центри моћи (економске, политичке, војне) и утицаја у свету померили из једног у друго подручје. У 18. и 19. веку, на пример, центар моћи из којег су усмеравани правци кретања савременог света била је Европа, односно њен релативно мали острвски део – Велика Британија. Улогу Велике Британије, као центра светске моћи, средином 20. века преузеле су две политичке, војне и

⁴ Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations*, Simon and Schuster, New York, 1996; Zbignjev Bžežinski, *Velika čahovska tabla*, „CID“, Podgorica, 1999; Alvin and Heidi Toffler, *War and Anti War*, Boston, 1993.

⁵ Опширније о карактеру и размерама могућих оружаных сукоба у наредном периоду видети у: Тодор Мирковић, „Ратови у 21. веку“, „Војно дело“, бр. 6/98, стр. 88–105.

економске суперсиле – Сједињене Америчке Државе и Совјетски Савез, са својим савезницима. Пред крај 20. века, после окончања „хладног рата“, терет улоге светског центра моћи и утицаја преузела је само једна од њих – Сједињене Државе, са својим европским савезницима у НАТО-у и пријатељским земљама из других делова света.

Мада су Сједињене Америчке Државе одмах после „хладног рата“ афирмисане као најзначајнији чинилац моћи (економска, војна) и утицаја (политички, идеолошки) у свету, ипак се сада не може говорити само о униполарном светском поретку. Постепено, али сигурно, реафирмише се улога Европе у свету. Европска унија, са 25 чланица, има знатно већи број становника (око 380 милиона) него Сједињене Државе (290 милиона) и остварује бруто производ (БП) у глобалу једнак БП Сједињених Америчких Држава. То је потенцијал који, неоспорно, може да оствари снажан утицај на светска збивања. Осим тога, све се јасније обликују и неки други центри моћи: економски јачају, и то убрзано, неке азијске земље, а Руска Федерација, као територијално највећа земља света, са значајним војним (ракетно-нуклеарним) потенцијалом, постепено се економски опоравља.

Пажљиви посматрачи међународних кретања запазили су још средином деведесетих година 20. века да се центар светске моћи помера према Истоку. При томе, мислили су првенствено на економску моћ. Наиме, Јапан је већ дуго друга економска сила света. Остварује годишњи БП од око 3.850 милијарди америчких долара, што чини више од трећине америчког БП (10.500 милијарди долара у 2003. години). Кина је такође прешла психолошку границу од 1.000 долара дохотка по становнику и, на основу убрзаног привредног развоја (по стопи од осам одсто), прети да угрози другу позицију Јапана на лествици економске моћи.⁶ Те земље, заједно са Индијом и три „мала азијска тигра“, остварују БП једнак или већи од БП Сједињених Држава или БП Европске уније.

Јапан, као друга економска сила света до сада није испољавао жељу за већим политичким и другим утицајем у свету, будући да поштује ограничења у изградњи војне силе (да не троши више од један одсто БП за војне потребе и да не „пројектује“ своје оружане снаге изван властитих копнених територија и територијалних вода). Међутим, показује интерес за пуно чланство у Савету безбедности УН а његови ратни бродови су се појавили у Персијском заливу са војницима који учествују у операцији „Ирачка слобода“. Стога се, ипак, може очекивати да Јапан покаже веће интересовање за збивања у свету и

⁶ О висини БП и дохотку по становнику Кине постоје различити подаци. Најчешће се говори о 1.500–1.600 долара по становнику, док се у публикацији *The 2003–2004 World Military Almanac* каже да је Кина у 2002. години остварила доходак по становнику у износу од 5.700 долара. Неки економски аналитичари процењују „богатство“ једне земље и по њеној куповној моћи, и тврде да је Кина, према том критеријуму, на другом месту у свету.

учешће у решавању конкретних проблема (до сада је то чинио пружањем издашне новчane и друге помоћи угроженим подручјима).

Могућности и намере Кине су нешто конкретније. Она по броју становника држи апсолутни примат у свету, трећа је по величини државне територије (после Русије и Канаде) и стални је члан Савета безбедности УН, где може снажно да утиче на доношење одлука тог најважнијег међународног тела. Поседује снажну војну силу, укључујући ракетно-нуклеарну компоненту, и онедавно се „винула“ у космос. Међутим, у садашњим условима посебну пажњу привлачи њен привредни развој. Уколико настави са досадашњом стопом економског раста и техничко-технолошког напретка, могла би, према проценама економских аналитичара, већ током прве четвртине 21. века да достигне садашњу економску моћ Сједињених Држава. Са порастом економске моћи вероватно ће се повећавати и њена улога у свету и утицај на међународна кретања уопште.⁷

Остала запажања

Висина бруто националног производа, мерена одређеном новчаном јединицом, веома је важан показатељ економске, али не и националне и светске моћи. Осим тога, земље Далеког истока и источне, јужне и југоисточне Азије немају много заједничког у општој и економској политици, па би због тога ниво њиховог бруто производа могао да буде мање важан када је реч о могућем утицају на међународна кретања. Међутим, у садашњим условима, за сагледавање токова даљих кретања у међународним односима, нарочито на релацији развијени Северозапад (САД и Европа) – мање развијени и неразвијени Исток/Југоисток, веома је важно да се узме у обзир суштина стварања и дистрибуције бруто производа. Земље источне, јужне и југоисточне Азије, како су показали Јапан и „азијски мали тигрови“, и што сада потврђују Кина, Индија и Вијетнам, теже да производе својих индустрија, које су у успону, пласирају претежно на тржиштима страних земаља. Робе Јапана и Јужне Кореје, земаља са непуних 200 милиона становника, у протеклом двадесетогодишњем или нешто дужем периоду нису озбиљније угрозиле привреде индустријски развијених земаља. Међутим, уколико се истим интензитетом буде повећавала производња и земаља у наведеним регионима, са много већим потенцијалом радне снаге, и ако њени резултати нађу путеве за пласман на тржиштима развијених земаља, последице би могле да буду много озбиљније. Повећавање робе широке потрошње, и људских потреба уопште, и њен пласман на тржиштима других земаља и региона све-

⁷ Недавно су средства јавног информисања пренела процене америчке централне обавештајне агенције (ЦИА), према којој ће Кина већ 2020. године бити не само прворазредна економска него и политичка и војна сила.

та, као и евентуално смањење, под утицајем тога, производње у индустријски високо развијеним земљама, могло би да подстакне и убрза преношење економске моћи према Истоку, а тамо где је економска моћ јављају се и други чиниоци моћи.

На основу постојећег стања и испољених тенденција, може се очекивати да у наредном периоду Европа и Северна Америка буду изложене снажним притисцима не само због прилива робе са Истока него и због имиграције радне снаге са Истока и са Југа. Док прилив стране робе у великим количинама може донекле да утиче на домаћу производњу, прилив радне снаге може негативно да утиче на унутрашњу стабилност појединих земаља. У таквим условима, решавање тог проблема зависиће од способности индустријски развијених земаља да одрже технолошку предност и да је успешно примене у производњи роба које су конкурентне онима које долазе са Истока, као и да без озбиљнијих унутрашњих потреса приме нове становнике из неразвијених земаља. У супротном, постепени пренос центара моћи неће се остваривати само под утицајем економског јачања Истока него и слабљења Северозапада.

У постојећим условима, готово на почетку великих промена у међународној економији, неке индустријски развијене земље своје напоре усмеравају у два правца: 1) преносе део производње у земље са јефтином радном снагом да би производе својих корпорација учиниле конкурентним на међународном тржишту, и 2) оријентишу се на убрзан технолошки развој и производњу роба врхунског квалитета и високих цена за високе слојеве друштва. Међутим, при томе се јављају и неки проблеми, као што су проблем запослености и проблем пласмана робе врхунског квалитета и високих цена. Наиме, због преношења производње у земље с јефтином радном снагом високо плаћена радна снага потенцијално остаје без посла. Питање је, такође, да ли ће нови производи врхунског квалитета и високих цена наћи довољно купаца у индустријски развијеним земљама и новим елитама у досадашњим неразвијеним земљама или земљама у развоју. Дакле, свет се заиста налази пред новим изазовима, суочен управо с променама у области економије.

Интензивно наоружавање уочи, за време и после Другог светског рата допринело је техничко-технолошком и економском развоју неких земаља, пре свега Сједињених Држава. Последње интензивирање наоружавања, међутим, пре може да успори, него да убрза, развој земаља које прекомерно оптерећују своје привреде војним расходима. Сједињене Америчке Државе имају огромну економску моћ и могу да обезбеде довољно топова и довољно плугова. Међутим, дуготрајно и велико оптерећење привреде војним потребама може да има и негативне последице, и да убрза преношење моћи, пре свега економске, на Исток.

На даља кретања у свету може снажно да утиче и несразмера у демографском развоју, као и ограничене могућности природе да задовољи све веће потребе људи. Отуда су заштита и унапређење човекове околине један од примарних задатака човечанства.

Може се претпоставити да ће Сједињене Америчке Државе у дужем временском периоду (у наредних двадесетак година) задржати примат у свим чиниоцима моћи и утицаја у свету, а најдуже и најпоузданије у војној моћи. Економска моћ ће се постепено померати према Истоку, с тим што ће то померање бити постепено и трајније. С померањем центара економске, постепено ће се померати и остали центри моћи и утицаја. То су претпоставке које произилазе из конкретних показатеља и савремених тенденција. Међутим, савремени свет је суочен са изузетно брзим променама, које су тешко предвидљиве, па ће даљи развој и однос снага у свету зависити умногоме и од унутрашње стабилности појединих земаља или делова света. Јер, нестабилности нису подложне само мале и неразвијене земље и региона – клицом потенцијалне нестабилности заражени су и готово сви главни играчи на „великој шаховској табли“.